

POVIJESNI PRILOZI U »GODIŠNJAKU« MH, VINKOVCI, OD 1963—70.

»Godišnjak« koji je od 1962—70. izlazio u Vinkovcima objavio je više priloga o povijesti Vinkovaca i okolice, ponajprije od suvremenih autora, a zatim od starijih, kojih su radovi davno i štampani, ali su danas nedostupni široj javnosti. Objavljivao je i građu za književnu i kulturnu povijest, panoramski izbor radova suvremenika. Broj jedan imao je svega oko 75 strana, bez povijesnih priloga. Prema tome, prikazat ćemo brojeve od 1963. do zaključno 1970. kronološkim redom.

Godina 1963, broj 2. — J. Ravlić, Matica hrvatska 1842—1962 (str. 3—8). To je uvodni prilog koji iznosi historijat postanka i naziva »Matica ilirska«, te promjenu imena u »Matica hrvatska«. Članku je dodana »Kronologija Matice hrvatske«.

J. Matasović, U Vinkovcima prije jednog stoljeća (odlomak), 11—30. Autor prikazuje prošlost Vinkovaca u vrijeme Vojne granice, ukoliko se ta prošlost može razabrati ispod plašta vanjskih zbivanja. Donosi izvratke iz lokalne kronike barbira Petra Milutinovića. Odlomak, već davno prije štampan u »Spomenici o stopedeset godišnjici Drž. Gimn. u Vinkovcima« (1930), odlikuje se briljantnim stilom, vanrednim zapažanjima i duhovitim zaključivanjima.

I. Mažuran, Vinkovci i vinkovačka okolica u vrijeme turske okupacije (69—100). Od 1520. Turci postepeno zaposjedaju područje vinkovačkog kraja. To se dovršava 1536, kada je najveći dio Slavonije izgubljen. Mijenjaju se društveni i gospodarski odnosi, pa i sastav stanovništva pojavom muslimana. Crkvena organizacija pretrpjela je veoma teške udarce. Prikaz pokazuje smisao za sintezu, kojom je autor vrlo uspješno uobličio građu, brzim i točnim sagledanjem bitnih pitanja.

Godina 1964, broj 3. — S. Sulzer pl. Müggenburg, Cibalis-Palina — Vinkovci (3—48). Arheološko-historijska skica (preveo dr Jovan Georgević). Prilog se sastoji od ovih dijelova: A) Historijski pregled. Počinje od Ilira i završava oslobođenjem Vinkovaca od Turaka; B) Cibalae, topografski položaj; C) Granice i utvrde rimskih Cibala; D) Bosut — postanak, pritoci, nasipi, brane i ribolov; E) Ervenica — vodotok, razvodnica između Save i Dunava; F) Spomenici iz rimskog doba, natpisi s kamena za prinošenje žrtava, nadgrobnih spomenika i sarkofaga; G) Palina sagrađena na ruševinama Cibalisa, koju su Turci 1526. zapalili; H) Arheološki objekti od razorenja Cibalisa do protjerivanja Turaka: a) crkva Paline, b) ruševine zidina; I) Stara utvrda kod Vinkovaca s druge strane potoka Nevkoša, vjerojatno djelo Eugena Savojskog (1697—98); J) Vinkovci, mjesto nastalo poslije 1698. tj. nakon potpunog protjerivanja Turaka. Ovo je izvorni i važniji rad o Vinkovcima, koji je poslije autorove polemike s Račkim i Strossmayerom ostao neobjavljen.

S. Pavičić, Razvitak naselja u vinkovačkom kraju (49—65). Autor piše o posjedima i razvoju naselja prije Turaka, o postanku Vinkovaca poslije odlaska Turaka i novom većem naseljavanju. Prve državne zgrade počela je graditi vojna vlast. Autor zatim bilježi hrvatske graničarske rodove na temelju matica 1718—79, prikazuje naselje Srba u Vinkovcima, strukturu društva i nove doseljenike Nijemce, ratare iz Bačke. Prilog je izrađen na temelju autorovih dotadašnjih opsežnih istraživanja, koja su u prvoj obradi bila već prije objavljena.

J. Jarić, Graničari (86—96). Daje zaokruženu opću sliku o slavonskoj Vojnoj granici, koja na žalost nije u svemu točna. Autor, npr., piše da »oporukom graničar ne može nikom ostaviti zemlju«. To je točno s obzirom na Štamgut, koji je bio kolektivno i neotuđivo vlasništvo, a već pitanje nasljeđivanja Iberlanda nije potpuno razjašnjeno. Bolje bi bilo reći da oporukom graničar može ostaviti samo pokretnu imovinu. Međutim, ako je graničar nekim slučajem izašao iz kućne zadruge, zadrugari mu ne moraju dati ništa, pa makar mu je što bilo oporukom

i ostavljeno. Autor nadalje netočno tvrdi da je graničar do 1754. vršio vojničku službu »s vlastitim oružjem«, jer oružje je davala država, a graničar je samo plaćao puškara popravak. Ne stoji ni to da »ne plaća graničar žirovinu«. Do 15 komada svinja graničarska kuća, doduše, nije plaćala žirovine, ali preko toga broja jest. Ne može se, najzad, tvrditi da su »obuča stalno bili opanci«. U opancima je graničar vježbao samo prva dva mjeseca kao novak, a kasnije stalno u cipelama. Članak je izrađen na temelju predaje koja nije uvijek pouzdana i literature, bez potrebe arhivske građe.

Godina 1965, broj 4. — R. Kolarević-Kovačić, Stari Mikanovci od 1918—1945 (3—18). Prilog crta zivanja u toj »maloj Moskvi«, od raspada Austro-Ugarske do NOB-e i oslobođenja. Zanimljiv je već i po tome što obrađuje razvoj jednog sela. Zbog nedostatka pisanih izvora velik dio podataka temelji se na izjavama očevidaca i sudionika.

L. Čelap, Stanovništvo Brodske regimente u 18. i 19. stoleću (52—87). Priказuje osnutak triju slavonskih regimenata, slobodne vojne komunitate, općenito život graničara na selu i nove naseljenike. Navodi sve župe i njihove filijale iz 1785. s brojem duša. Opisuje prilike u poljoprivredi, sanitetske mjere, škole i naročito politička gibanja 1848. Prilog je izrađen na temelju arhivskog fonda Slavonsko-srijemske Generalne komande u Arhivu Hrvatske u Zagrebu. Ipak se s nekim tvrdnjama ne bih složio. Ne može se, npr., tvrditi da su graničari »nosili i u miru i u vojnoj službi vlastito kućno odijelo, a dobijali su od države svake godine po jedan par cipela«. Narodno-građansku odjeću graničari su nosili za vrijeme poljoprivrednih radova i u kući, a vojničku odoru vršeći u miru vojnu službu, no budući da ju je kuća platila, mogla bi se i ona donekle nazvati »vlastitim kućnim odijelom«. Do 1848. je graničarska kuća plaćala odoru, a zatim do razvojačenja država. Postolari su izrađivali cipele po mjeri, ali je graničar-vojnici morao donijeti dobre kože i konca u duljini od dva hvata. Cipele je morao dati potkovati, a platila bi to njegova kuća. Nije ih smio nositi dok se ne zapovijedi i to samo na vojnoj službi i vježbi. Autor to nije mogao saznati iz građe General-komande, nego iz kompanijskih Zapovidi, koje nije iskoristio.

K. Tkalać, Crkveno-vjerske prilike u Babinoj Gredi za vrijeme Vojne granice (116—121). Prilog prikazuje pitanje odnosa između graničarskih vlasti i crkve te obrađuje stara groblja, prvobitnu lokaciju Babine Grede, crkvene blagajne, crkvenjake, gradnju crkve, župne stanove, nasipanje novog groblja, skupljanje bira, polaganje crkve, vjeronauk, postove i psovke. Prilog je uglavnom izrađen na temelju Spomenice škole i Zapovidi babogredske kompanije u Arhivu Hrvatske u Zagrebu.

J. Matasović, Kompanija kapetana Relkovića (124—146). Prilog je pre-tiskan iz Narodne Starine II/1, 1923.

L. Čelap, Političke koncepcije nadvojvode Franca Ferdinanda (173—178). Autor prikazuje, na temelju građe iz bečkog Državnog arhiva, Franca Ferdinanda kao protivnika Mađara koji je, kako on tvrdi, namjeravao Hrvatsku podići na stupanj samostalne državne jedinice, a čitavu državu urediti trijalistički odnosno federalistički. (Usp. o toj politici Franje Ferdinanda raspravu M. Gross, Hrvatska politika velikoaustrijskog kruga oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda, Časopis za suvremenu povijest 1970, br. 2, 9—74, Red.).

K. Tkalać, objavljuje »Potjernicu« vinkovačke kompanije, koja se odnosi na strance vagabunde i prosjake u Vojnoj granici (122—123).

Godina 1966/67, broj 5. — K. Tkalać, Vinkovci kao sjedište Sedme brodske regimente i Devete kompanije (5—41). Autor utvrđuje najprije zemljišni prostor hatara Vinkovci, izlaže zatim različita mišljenja o nazivu mjesta, njegov urbani-

stički razvitak u vezi s prisustvom i utjecajem regimente, funkciju potonje kao upravnog aparata i vojne ustanove. Opisuje najzad Devetu kompaniju: strukturu stanovništva, graničarsku kuću, kućne i seoske starješine, kućne brojeve, vrste zemljišnog posjeda, magazine, stočarstvo, služnost šuma, lov, gradnju putova, ciglanu, moral, rabote i bježanje u tursku Bosnu. Prilog je izrađen na temelju Zapovidi Babogredske kompanije.

K. Tkalac, Politički rad Mijata Stojanovića 1848—1850, njegovi pogledi na važnije političke događaje do 1881. godine (317—340). Prilog prvi put pokušava prikazati djelatnost ovog učitelja iz Babine Grede, koji se u mladosti zanio idejama ilirizma i 1848. bio zastupnik u Hrvatskom saboru. Pored toga je, pod pseudonimom, surađivao u »Slavenskom Jugu« 1848—50. Pošto je premješten u Sr. Karlovce, posvetio se isključivo prosvjetnom radu.

Gj. Szabo, Spomenici prošlosti u Srijemu (Mikanovci, Rokovci, Ledinci, Bapska i Lipovac), 341—346. Izvještaj, štampan u »Savremeniku« 1916, redakcija je donijela u želji da potakne temeljitiju znanstvenu obradu naročito »Lučice« kod Lipovca, na čemu se već radi.

Godina 1968, broj 6. — S. Gavrilović, Razgraničenje između Vojne granice i civilne teritorije u Sremu i Slavoniji sredinom XVIII veka (85—99). U vezi s razgraničenjem, autor prikazuje upotpunjavanje Granice ljudstvom i osiguranjem zemljišnog prostora, što se odražavalo u određenim strateškim, političkim i gospodarskim gledištima i duboko zasijecalo u narodni život. Rad je izrađen na temelju arhivske građe u Arhivu Hrvatske i Komorskom Arhivu u Beču te autorovih dotadašnjih publikacija. (Rad je pročitan na Simpoziju JAZU o slavonskoj Vojnoj granici održanom u Vinkovcima od 5—8. XII 1967.)

S. Pavičić, Brodska krajina, Brodska granica (101—114). Autor obrađuje historijat postanka Vinkovaca, određuje granice Brodske krajine, prikazuje općenite prilike i ratarstvo. Slijede kuća, njeni nazivi i predmeti u njoj, kućni starješina, nazivi zemljišta oko kuće, ženidbe, kompanija, vojni i građanski život, njemački jezik, obrti, škole, naseljavanje iz Hrvatske krajine, te Brodska i Varadinska krajina. U zaključku autor govori o naselju, upravnim zgradama, kućnim starješinama, nemoralu, njemačkom jeziku i časništvu. S nekim se podacima ne bih složio. Autor, npr., tvrdi da je Županje-Blato i današnja Županja isto mjesto. Međutim, još u XVIII st. su to dva potpuno odvojena naselja, što slijedi iz lokacije i matičnih knjiga. Zatim piše da se »Krajina nije protivila osnivanju stanova«. Iz Zapovidi Babogredske kompanije slijedi protivno, osobito poslije ušoravanja sela. Isto tako nije točno da »Krajina na svom području nije uvela obvezatno školovanje«, jer ga je uvela šk. god. 1831/32, pa Mijat Stojanović postaje od kompanijskog pisara, zbog velikog porasta broja djece, učitelj u Babinoj Gredi. Preparandija je bila neko vrijeme, sa skraćenim vremenom školovanja, i u Vinkovcima, a zatim potpuna u Petrinji. Točno je da su tek neki Nijemci na selu bili u statusu graničara-seljaka, ali su već u drugom koljenu postali obrtnici. Graničari zidari jesu obrtnici koji žive u kućnoj zadruzi, pa ih ona i kompanija zajednički upotrebljavaju. Vojne službe su spomenute, ali se ne kaže koliko i kakvih je bilo. O moralu govori autor općenito, a u određenim činjenicama bi, npr., bilo ovako: »da je starješina odjela sela — poglavar u nevrime ufatio soldatušu sa komšijom u klijeru.« Najzad, vojna je vlast uzalud nastojala iskorijeniti »divan« za sve vrijeme svoje vladavine, a ta je trajala preko sto godina. U cjelini radnja je dokument, intimno pisan. Autor potječe iz Granice, piše i na temelju pričanja predaka, te je među posljednjim živim svjedocima neprekinutog lanca jedne minule prošlosti. (Rad je najavljen za gore spomenuti Simpozij, ali autor nije bio prisutan, niti je rad pročitan.)

K. Tkalac, Struktura društva Babogredske kompanije i slavonske Vojne granice (115—128). (To je tekst referata pročitanog na spomenutom simpoziju.) Najbrojniju grupu stanovništva činili su graničari. Raslojavanje se vršilo po položaju i po imovnom stanju. Po položaju nastaju podoficiri, seoski službenici i seoske starješine. Izvan sloja graničara bili su nadničari i Cigani. Osnovna stanica vojno-feudalnog sistema bila je graničarska kuća, a gospodarska podloga kuće zemlja kao leno. Poglavari, crkveni oci i crkvenjaci činili su sloj seoskih starješina, učitelji, pak, lugari, dudari, poljari i magazioneri red seoskih službenika. U upravnom pogledu selo je bilo podijeljeno na manje dijelove — kapralije. Uz kaprala u kapraliji bio je na službi seoski starješina u svojstvu predstavnika građanske vlasti koji mu je pomagao. Prikaz je izrađen na temelju Zapovidi Babogradske kompanije, te je među prvima te vrste u našoj historiografiji.

S. Janković, Slavonska Vojna krajina u sjećanju suvremenika (143—184). Autor želi pokazati kako je to teško razdoblje doživljavao naš puk. Izvori njegovih podataka jesu u prvom redu njegovi roditelji, djedovi, bake i stariji suvremenici. Rad je, dakle, nastao na temelju predaje, ali je dokument za buduća pokoljenja. U njemu su nakon uvoda prikazani vojska i ratovi, vojna uprava u Granici, batinanje, Sava i poplave, školstvo, slavonska hrastovina, stočarstvo. Iako je vladala sablja i batina, Granica je i taj put ocrтана kroz prizmu prošlosti, koja je uvijek ljepša u sjećanju nego što je bila u svojim stvarnim pojedinostima. (Rad je pročitan na simpoziju 1967.)

A. Brlić, Slavonska Vojna krajina kao poprište vojnih događaja 1788—91. u izvještajima bečke štampe onog vremena (187—202). Na temelju bečkih novina »Das Wienerblättchen« i druge literature autor objavljuje izvještaje iz rata Austrije protiv Turske 1787—91. Slavonsko-banatski sektor izgubio je u njemu 24.000 boraca u borbama ili od tifusa, preko 30.000 ljudi je pomrlo od epidemija, a u ropstvo je palo više od 7.000 žena i djece. Novinski izvještaji su zanimljivi i ima ih preko 42 na broju. (I taj rad pročitan je na spomenutom simpoziju.)

S. Domaćinović, Putevi i pošte u prošlosti Vinkovaca (203—208). Prikazuje razvoj putova od Rimljana do križarskih vojna, pa u predtursko i tursko doba. Nakon oslobođenja od Turaka Vojna krajina podiže putove rabotom graničara i uređuje promet koji se odvija preko Vinkovaca. Izgradnjom željeznica nastaje preokret u načinu prijenosa ljudi, pošte i robe.

D. Švagelj, Bibliografija Brašnićevih radova uz 120 god. rođenja (243—246). Uvodni dio s bibliografijom koristan je doprinos o povjesničaru-Vinkovčanu Miji Brašniću (1849—83), o kojem je J. Matasović 1922. izdao veoma temeljitu studiju.

M. Marić, Generalni štrajk vinkovačke gimnazije 1911/12. školske godine (255—260). Kao odjek đачkih štrajkova u Hrvatskoj, štrajk je počeo u prvoj polovici ožujka 1912. u Vinkovcima. Burne đачke demonstracije i manifestacije iznenađile su ne samo pristalice vlade nego i opozicije, a trajale su tri dana. Omladina je demonstrirala pjevajući i prosvjedujući pred mađarskom Julijanskom školom.

Godina 1970, broj 7. Osim kraćeg priloga K. Firingera, Slavonska Vojna Krajina i hrvatska narodna misao (111—122), u kojem je autor posebnu pažnju obratio ilircu Stjepanu Marjanoviću, dolazi za povjesničara u obzir još samo prijevod Statuta grada Iloka iz g. 1525 (39—110), objavljenog 1938, koji je s latinskoga preveo prof. Lovro K i š.

Krunoslav Tkalac

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXV—XXVI

1972—73

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb